

4857 Sayılı Ýp Kanunu yürürlüde girmeden önce taslağa ilipkin eleştiriler, tepkiler MSG dergisi sayfalarında yer aldı. Sadece hukuki bir değişim olarak değil, toplumsal ve siyasal bir dönüşümün ifadesi olarak değerlendirdiğimiz Ýp Kanunu'nun tartışmalarında taraf olurken pozitif tepkilerin belirleyen değil, etkileyen dahi olamadığı ve Taslağın tüm geriliği ile yasalaştığını görđük. Bu nedenle Taslağın eleştirilmesini de aslında Yasa'nın eleştirisi olduğunu bilerek yazarımız Ođuz TOPAK'ın yazısıný sizlerle paylaşmayı uygun bulduk. (MSG Dergisi Yayın Kurulu)

Oğuz TOPAK
Uzman, Liman-İş Sendikası

Giriş

Son aylarda Türkiye'de çalışma yaşamında kapsamlı bir dönüşümün yaşanmakta olduğu hemen herkes tarafından kabul edilen bir olgu. Yeni iş kanunu tasarısı bu dönüşümün somut ifadelerinden birisini oluşturmaktadır. Süreci çözümlenmeye çalışan yaklaşımlar çok değişik perspektifler ortaya koymaktadır. Perspektiflerin çeşitliliği bir bakıma dönüşümün de dikkate alınması gereken bir çok boyutu olduğunu ve dolayısıyla sadece bir hukusal konu olmadığını göstermektedir. Bu makalede konuya sermaye birikim süreci ile ilişkisi temelinde yaklaşarak, tasarının getirdiği düzenlemeleri ayrıntılı olarak ele almayı, ardından yeni birikim stratejisine bağlı olarak devletin yeniden yapılandırılmasına yönelik perspektifi tartışmayı ve bunların toplumsal ilişkiler açısından yaratabileceği sonuçları çözümlenmeyi amaçlıyoruz.

Fordizm'in Krizi ve Esnek Birikim Rejimi

Yeni İş Kanunu Tasarısı'na baktığımızda özünde üç dönüşümü simgelediğini ifade edebiliriz. Birincisi, emek sürecini esnekleştirmeye yönelik politik

YENİ İş KANUNU ESNEKLİK ve DEVLET

yaklaşım, ikincisi üretim sürecinin ve bu sürecin üstyapısal kurumsal bağlarının yeniden yapılandırılması ve devletin üretim ilişkilerindeki kurumsal rolünün yeniden şekillendirilmesidir. Her üç öğeyi birlikte ele alırsak Yeni İş Kanunu Tasarısı'nın aslında sadece hukuki bir değişikliğin değil, toplumsal ve siyasal bir dönüşümün ifadesi olduğu sonucuna ulaşırız.

Yeni İş Kanunu Tasarısı Türkiye kapitalizminin günümüzdeki dönüşüm dinamiklerinin ortaya çıkardığı yansımalarından birisidir. Özellikle Fordizm'in krizi olarak tanımlayabileceğimiz sürecin sonucunda ortaya çıkmaya başlayan yeni birikim rejimi kurgusu içerisinde merkezi öneme sahip olan bu tarz bir düzenleme, uzun dönemdir birikim ile düzenleme biçimi arasındaki varolan çatışma ve ayrışmaları gidermeyi amaçlayan bir konum içermektedir. Bu nedenle öncelikle bu kriz sürecini tahlil etmemiz gerekmektedir.

Üretim sürecinde yoğunlaşma ve sermaye birikim sürecinde kitlesel üretim ve kitlesel tüketim denklemi üzerine kurulu Fordist birikim stratejisinin 1970'li yıllarda başlayan krizi ve bunun sonrasında yaşanan kriz süreci bir yandan uluslararası iş-

bölümünü derinden etkilerken diğer yandan da siyasal istikrarın çözülüşünü de beraberinde getirmekteydi (Jessop, 1991). Özellikle Fordizm'deki verimlilik artışlarına dayalı yüksek reel ücret politikaları yoluyla kitlesel tüketimi artırmak ve bu amaçla ulusal düzeyde merkezileşmiş bir temsil sistemine dayanan korporatist temsili geliştirme ve kurumsal açıdan destekleme, Keynesyen makro ekonomik politikalar aracılığıyla pazara müdahale ve kitlesel üretim ve sermaye yoğunlaşmasına bağlı altyapı ve hammadde, yarı-mamul üretimi ve toplumsal denetim ve bütünleşmeyi kurumsal düzeyde oluşturan kapsamlı bir refah devleti oluşturma süreci batı kapitalizmlerinde çatırdamaya başlıyordu. Özellikle uluslararası pazarların doygunluk noktasına ulaşması ve emek verimliliğindeki artışın teknolojik düzeyin verili sınırına dayanarak duraganlaşması karşısında ulusal düzeyde merkezileşmiş ve temsil sürecinde makro düzeyde bir konum elde etmiş sendikal hareket sayesinde reel ücret düzeylerinin yükselmeye devam etmesi sermayenin, krizin nedeni olarak gördüğü Fordist kurumlara yönelik karşı saldırısının temelini oluşturmaktaydı (Jessop, 1995; Schmitter, 1979). “Katı emek piyasası” söylemi ve bunun doğrultusunda yoğun sermaye birikim rejimi yerine yaygın bir rejime geçilmesi ve esnek birikim stratejilerinin krizin çözümü için alternatifsiz olduğu vurgusu dünya genelinde yeni birikim stratejisinin hegemonyasını kurmaya dönük yaklaşımların habercisi niteliğindedir.

Nitekim Fordizm'in kurumsal düzenlemelerine karşı saldırıyı da beraberinde getiren yeni birikim stratejisi, bir yandan Keynesyen makro ekonomik politikalarından monetarist politikalar demetine geçişi ve devletin pazar için doğrudan hammadde ve yarı-mamul üretim alanlarından çekilmesini öngörmekteydi. Korporatizmin yeniden tanımlanarak temsilin yeni biçiminin devreye sokulması ve merkezi sendikal yapıların temsil hakkının meşruiyetinin sınırlandırılması da bu stratejinin parçasıydı. Refah devletinin yeniden yapılandırılarak refah politikalarının bağımsız bir yeniden üretim formu şeklinde değil pazara bağımlı bir işlevle donatılarak yeniden tanımlanması (piyasalaştırma ve ara kurumsal yapıların ortaya çıkışı), başka bir deyişle kuşaklararası ve kuşak içi gelir transfer biçimlerini düzenleyen ve toplumsal yeniden üretimi sağlayan aygıtın, verili konumunun tahribatı ile karşı karşı-

ya kalınmış bulunuyordu (Schmitter ve Grotte, 1998).

Bu süreç içerisinde Fordizm sonrası dönemin emek rejimi giderek daha vahşi bir hale gelirken yalın üretim biçimleri, ya da bir başka deyişle Japon otokratik üretim süreci giderek kendisini hegemonik hale getirmeye başlıyordu. Bu noktada yeni birikim stratejisi yoğun kitlesel üretimden, yaygın çeşitlendirilmiş üretime yönelirken, katılık nedeni olarak nitelendirilen sendikal örgütlenmeyi üretim sürecinin dışına atmaya dönük olarak yeniden yapılandırılan emek rejimi de bir çok sektörde giderek yaygınlaşmaktaydı. Özellikle altın sektörler olarak tanımlanabilecek yüksek teknolojinin kullanıldığı ve esnek firma modelinin ağırlıklı olarak hakim olduğu sanayi sektörlerinde ve hizmet sektöründe sendikaları dışlayan yeni bir emek rejimi hakimiyetini kurarken geleneksel ve Fordizm'de merkezi bir konum ihtiva eden sektörler ise, bu sürecin dışında kalmakta ve yoğun bir sınıf mücadelesine tanık olmaktaydı (Jessop, 1994).

Kısaca, kriz sürecinin sonrasında ortaya çıkan yeni birikim stratejisi, fonksiyonel ve sayısal esnekleştirme politikaları yoluyla bir bütün olarak işyerini mekansal açıdan dönüştürürken bir yandan da işgücüne yönelik olarak bir segmentasyon sürecini hayata geçiriyordu. Bunun sonucunda taşeronlaştırma, sendikasılaştırma, atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasının yanısıra kadın ve çocuk emeğinin de kullanımı artmaktaydı. Özellikle Fordizm sonrası dönemde para, mal ve hizmet piyasalarındaki teknolojik dönüşümün de etkisiyle sermayenin dolaşım hızının ciddi bir sıçrayış yaşaması da sermaye açısından yukarıdaki politikaları hayata geçirmede ciddi bir avantaj olarak devreye girmektedir.

Özelleştirme ve piyasalaştırma süreci kamusal üretim ve kamu hizmetlerinde de neo-liberal bir yaklaşımın izdüşümü olarak karşımıza çıkarken birikim için kurulan korporatist yapının yıkılışına tanık olunmaktaydı. Artık uygulamaya konulan model bir yandan küresel rekabetle uyumlu bir refah reformu, “işgücü piyasalarının katılıkları”nın ortadan kaldırılması; ve örgütlü emeğin gücünün kırılması (Nelson, 1994; s. 364-66); diğer yandan da yapısal uyum sürecinde yapısal uyumun yol açacağı toplumsal eşitsizliklerin (World Bank, 2001) bi-

Yeni İş Kanunu Tasarısı bağlamında ele aldığımız esnek işgücü piyasası modeli olarak da bilinen bu yaklaşım neo-liberal politikalar nedeniyle pazarın ve sermayenin talepleri doğrultusunda devletin kurumsal dönüşümünün göstergelerinden birisini oluşturmakta ve sürecin Türkiye’de yaşama geçişini de ifade etmektedir.

rikimin istikrarını etkilememesi ve işgücü piyasalarının ihtiyacını karşılamak için işsizlerin eğitiminin sağlanması; yapısal uyum politikaları sonucunda artan yoksulluğun ve artan gelir eşitsizliklerinin sürdürülebilir hale getirilmesine dönük projelerin hayata geçirilmesine dayanmaktadır. Dünyanın hemen her yerinde sermaye, Fordist devlete çeşitli açılardan saldırıyor ve Fordist birikimin temelinde yatan efektif talebi yaratabilecek bir gelir düzeyinin ve ücretlilik ilişkisinin kesişme parametrelerinden birisi olan iktisadi ve sosyal politikaları uygu-

layan Keynesyen refah devletinin, gerek işgücü piyasaları kurumları, gerekse refah kurumları aracılığıyla ortaya çıkan “katılıkları” ortadan kaldırılmak isteniyordu. Bu dönem, sermayenin krizden çıkış ve yeni bir birikim rejimi için Fordist devletin kurumlarını ortadan kaldırmak ya da etkinlik alanlarını daraltmaya dönük olarak neo-liberal devlet modelini ve aygıtlarını devreye sokmak için çaba göstermesine ve krizden çıkış koşulu olarak devletin yeniden yapılanmasını bir koşul olarak öne sürmesine sahne olmuştur (World Bank, 1997).

Ancak bu tür politikaların pratiği de krizi aşmada çok başarılı olamamıştır. Bu programlar ve politikalar, yeni sağın politika uygulayıcısı uluslararası kurumlar aracılığıyla dünya genelinde arz yönlü iktisat politikalarına dönüşümün temel unsuru olan yapısal uyum programlarının önemli bir ayağını oluşturmakta ya da Türkiye gibi borç krizi içerisinde yeniden yapılanma sürecinde tam bağımlı halde bulunan ülkelere dayatılmaktadır (Coates, 2000). Nitekim, esnek işgücü piyasası modeli adı altında hayata geçirilmeye çalışılan Dünya Bankası Modeli yukarıda kısaca özetlemeye çalışılan Modelin bir anlamda somutlaştırılmış ve projelenecek hayata geçirilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır (World Bank, 1995).

İşgücü Piyasalarının Yeniden Yapılandırılması

Yukarıda Fordizm ve sonrasında ortaya çıkan kriz dönemine dönük olarak devletin yeniden yapılanması sürecini ana hatlarıyla tartışmaya çalıştık. Esnek çalışma gibi düzenlemeler, refah devletinin yeniden yapılandırılması sürecinde neo-liberal politikalarca devreye sokulurken, konumları gereği bir önceki dönemin siyasal ve sosyal aktörlerine karşı da bir tepkiyi dile getirmektedir. Nitekim, diğer alanlarda olduğu gibi Fordizm’de de güçlü olan örgütlü emeğin konumuna dönük bir saldırı olarak nitelendirilebilecek bu yeniden yapılanma süreci sermayenin kriz koşullarında ücret gibi bir etkeni kontrol altına almaya ve yönetmeye imkan verecek şekilde dönüşmüştür.

Yeni İş Kanunu Tasarısı bağlamında ele aldığımız esnek işgücü piyasası modeli olarak da bilinen bu yaklaşım neo-liberal politikalar nedeniyle pazarın ve sermayenin talepleri doğrultusunda devletin kurumsal dönüşümünün göstergelerinden birisini oluşturmakta ve sürecin Türkiye’de yaşama geçişini de ifade etmektedir. Bu açıdan bakılınca Türkiye’deki yaşanan süreç salt bir esnekleştirme süreci olmaktan çıkmaktadır. Muhafazakâr bir siyasal ideolojiyle eklemlenen bir esnek pazar hegemonyasının yaratılmasıdır.

Özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve varolan pazarın yaygın birikim sürecine dönük olarak yeniden yapılandırılması, devletin kurumsal dönüşümü ve pazar-devlet ilişkisinin somut biçimi olan iktisadi müdahale biçimlerinin yeniden tasarlanması süreci özellikle 1998 sonunda somut politikalarla hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bir yandan emeğin toplumsal yeniden üretiminde Türkiye açısından önemli bir unsur olan sosyal koruma ve özelden sosyal güvenlik sisteminde ciddi bir piyasalaştırma ve kamusal hizmetin metalaştırılması süreci başlatılmış ve özel sigorta şirketleri devreye sokulmuştu (Topak, 2001). Bu uygulamalar bir anlamda birikim süreci ile düzenleme biçimi arasında ilişkileri yeniden yapılandırma stratejisinin ilk adımını da ifade etmekteydi. Nitekim, 21 Ocak 2000 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sosyal taraflara yeni bir yasa tasarısı demeti gönde-

rerek görüşlerini istemişti. Bu yasal düzenlemeler İş Kanunu, Sendikalar Kanunu, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasası, Türkiye İş Kurumu Yasası, Özel İstihdam Kurumları Yasası ve Sosyal Sigortalar Kanunu'dur. Çalışma yaşamının yeniden düzenlenmesinin parçalarını oluşturan bu yasa paketi Türkiye açısından sermayenin yeniden yapılanma çağrılarına bir yanıt anlamını taşımaktadır. Aynı şekilde, altyapı çalışmalarına 2000 yılının Ocak ayında başlanan Norm Kadro uygulaması ve bunun son aşaması olarak tanımlanabilecek Kamu Personel Rejimi Yasası, Kamu Yönetimi Reformu Yasası ve Yerel Yönetimler Yasası da sürecin diğer kurumsal dönüşümlerini içermektedir.

İşgücü piyasasının esnekleştirilmesinin bir ayağını emek rejimine ilişkin esneklik talepleri oluştururken bir ayağını da istihdama ilişkin talepler altında yedek sanayi ordusuyla istihdam arasındaki ilişki ve devletin rekabete yönelik kurumsal dönüşümü oluşturmaktadır. Burada refah-pazar ilişkisi kurulurken hem kamunun bu alandaki etkinliğinin daraltılması isteği hem de kaynak transferi talepleri göze çarpmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında İş Kanunu Tasarısı özelinde ve gerçekleştirilmeye çalışılan işgücü piyasasına ilişkin diğer yasa tasarılarıyla (Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası, Türkiye İş Kurumu Yasası, Özel İstihdam Büroları) bu sürecin bir bölümüne ilişkin bazı adımların atıldığı görülmektedir. Öte yandan devletin iktisadi olarak

Akademik dünyanın temsilcilerinin sözde bilimsellik kisvesiyle sermayenin çıkarlarının taşıyıcısı olmaları gerçekten Türkiye'de özgür ve bağımsız akademik dünya mitinine derece su götürür olduğunu bir kez daha göstermektedir

pazarın istikrarı için düzenleyici ve istikrar sağlayıcı ekonomik faaliyetlerinin ve müdahaleci kurumlarının da özelleştirme ve piyasalaştırma gibi politikalarla pazarın kendi dinamiğine terk edildiği görülmektedir. Ancak, asıl hedef olan esnek bir işgücü piyasasına ilişkin taleplerin Yeni İş Kanunu bünyesinde toplandığı görülmektedir.

03 Haziran 2002 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Yaşar Okuyan imzalı bir yazı işçi sen-

dikaları konfederasyonlarına gönderilerek daha önce imzalanan protokol gereği oluşturulan Bilim Kurulu'nun hazırladığı 1475 Sayılı İş Kanunu'nda köklü değişiklikler öngören Kanun Tasarısı Taslağı, Kıdem Tazminatı Fon Kanunu Tasarısı Taslağı ve 24 üncü Madde ile ilgili alternatif taslak (Kıdem Tazminatı) işçi konfederasyonlarının bilgisine sunulmuş ve konu hakkında 06 Haziran 2002 tarihinde Bakanlıkta yapılacak toplantıya konfederasyon temsilcilerinin katılımı istenmiştir. Ayrıca mektupta Bilim Kurulu'nun bu Tasarı Taslağı'nı oybirliği ile hazırlamış olduğunun altı çizilerek bu tasarının bir mutabakata dayandığı da ifade edilmektedir.

Mektubun ekinde bulunan Bilim Kurulu'nun 31.05.2002 tarihli Bakan'a yazdığı yazıda ise Kurul'un İş Kanunu'nu kökten değiştiren Kanun Tasarısı Taslağı hazırlama gerekçeleri belirtilmektedir. Kurul'un mektubunda yeni bir İş Kanunu'nun hazırlanış gerekçesi olarak teknolojik gelişmeler nedeniyle ortaya çıkan duruma uyum, ILO Sözleşmeleri ve AB Normları gösterilmektedir.

Öte yandan söz konusu mektupta göze çarpan bir diğer unsur da Kurul'un bu tasarı taslağını oybirliği ile hazırlamış olmasıdır. Akademik dünyanın temsilcilerinin sözde bilimsellik kisvesiyle sermayenin çıkarlarının taşıyıcısı olmaları gerçekten Türkiye'de özgür ve bağımsız akademik dünya mitinine ne derece su götürür olduğunu bir kez daha göstermektedir. Gramsci'nin deyişiyile "sermayenin organik aydınları" (Gramsci, 1971, s.75) görevlerini yerine getirmektedirler.

6 Haziran 2002 tarihinde yapılan toplantı ile Tasarı Taslağı konfederasyonların bilgisine sunulmuş ve konfederasyonlardan gelen tepkiler üzerine 21 Haziran tarihinde Abant'ta işçi ve işveren konfederasyonları tekrar bir araya gelmişler ve Tasarı üzerinde tam bir görüş birliğine varmadan toplantı sona ermişti. Bundan sonra akademisyenler çalışmalarına devam etmişler ve sonunda taslaklarını Bakanlıkta sunmuşlardır.

İş Kanunu Tasarısı Taslağı, özellikle 1980-12 Eylül Darbesinin hemen öncesinde 24 Ocak Kararları'yla başlayan ve 1980'li ve 90'lı yıllara damgasını vuran bir sürecin son aşamalarından birisini oluşturmaktadır. Özellikle 1970'li yıllarda başla-

yan kriz sürecinden çıkış için sermaye yoğun birikim rejiminden yaygın birikim rejimine geçişi bir reçete olarak gündeme getirirken üretim sürecini ve emek rejimini esnek birikim modeline göre uyarlamaya hedefini de önüne koymaktadır. 1980'li yıllar bütün dünya esnekleştirme politikalarının hayata geçirilme çabalarına sahne olurken Türkiye'de de buna dönük talepler gündeme geliyordu. Bugün gündeme getirilen İş Yasası Taslağı da bu taleplerin hukuki biçimde ifade edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim, Kurulun hazırladığı taslağın genel gerekçesinde de belirtildiği üzere, bu yasa tasarısı doğrudan üretim sürecinin esnekleştirilmesine yönelik bir politik tavrın ürünüdür. Ancak, taslakta bu politik tavrı apolitikleştirilmekte ve esnekleştirmenin objektif gerekliliklerinin doğal bir sonucu olarak hayata geçirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır: Teknolojik dönüşüm ve bu dönüşümün üretim sürecinde yarattığı değişiklikler esnekleştirmenin "gerçek" nedeni olarak vurgulanmaktadır. Kurul, daha sonra bu teknolojik dönüşümün yeni çalışma biçimleri yarattığını ve bunun da işin düzenlenmesine dair yeni modeller yarattığını öne sürmektedir.

Genel gerekçenin devam eden bölümlerinde de yeni teknolojik dönüşüm nedeniyle ortaya çıkan çalışma biçimlerine ilişkin yeni hukuksal düzenlemelerin olmaması nedeniyle Türkiye'de çalışma ilişkileri sisteminin bozulduğu ifade edilerek uygulamada yasal düzenlemelerin etkisiz kaldığı ifade edilmektedir. Öte yandan Türkiye'deki sermaye birikim sürecinin krizine bir yanıt olarak da burjuvazinin esnek birikime yönelik emek rejimini devreye soktuğu da belirtilmektedir. Bir diğer deyişle, devletin kurumsal egemenliğinin altyapıda yansımaları bulamadığı ifade edilmektedir.

Yeni İş Kanunu Tasarısı'nın genel anlamda bir değerlendirmesini yapacak olursak öncelikle Tasarının Türkiye'de sermayenin yıllardır dile getirdiği esneklik çağrılarının hukuki anlamda cevaplandırılmış biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında, işgücü piyasalarının yeniden yapılandırma sürecinde devlet-pazar ilişkisinde bazı yeni ve yaygın birikim rejimi için gerekli kurumsal düzenlemeleri içerdiği de görülmektedir. Maddelerde yapılan de-

ğişikliklere bakılacak olursa bu durumda karşımıza üç çeşit yeni düzenleme çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; halihazırdaki 1475 Sayılı Kanun'da yapılan revizyon niteliğindeki değişikliklerdir ki bu tür değişiklikler esaslı bir dönüşümü değil sadece uygulamada ortaya çıkan aksaklıklara veya yetersizliklere dönük yapılan yasal düzenlemelerdir. İkincisi, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Benchmarking olarak da bilinen adil rekabet koşullarının yaratılması için yapılmasından yükümlü olan düzenlemelerdir. Üçüncüsü ise yaygın sermaye birikim rejiminin gerekleri doğrultusunda esnek üretim ve bu üretim sürecinin kurumsal düzenlemelerinin hayata geçirilmesi için gerekli düzenlemelerdir.

Yeni İş Kanunu'nun çalışma yaşamına getirdiği yeni bir düzenleme de işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramındaki değişikliktir: Korunmanın konusu değişmiş ve "işçi"den "işe" dönülmüştür. Yani emeğin yeniden üretimi için korunması ilkesinden vazgeçilerek üretimin sürekliliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Yeni İş Kanunu'nda genel eğilim olarak tanımlayabileceğimiz esneklik olgusunun bütün biçimlerinin yer aldığı görülmektedir; ücrette esneklik, ücret dışı işgücü maliyetlerinde esneklik, istihdam düzeyinde esneklik, fonksiyonel esneklik ve çalışma sürelerinde esneklik gibi (Atkinson ve Meager, 1986; Felstead ve Jewson, 1999). Konumuz açısından bütün bu düzenlemeler başka bir makalenin konusu olması nedeniyle ele alınmayacaktır. Burada, sadece işçi sağlığı ve güvenliği konusu açısından yapılan değişikliklerin kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Yeni İş Kanunu Yasa Tasarısı'nın çalışma yaşamına getirdiği yeni bir düzenleme de işçi sağlığı ve güvenliği kavramındaki değişikliktir: Korunmanın konusu değişmiş ve "işçi"den "iş"e dönülmüştür. Bu kavramsal değişikliğin anlamına bakıldığında da zaten sermayenin sürekli olarak kullandığı sloganın gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir: "İşveren yoksa iş de yok; iş yoksa iş güvencesi de

yoktur" (MESS, 2003). İş mevzuatında köklü bir dönüşüme karşılık gelen bu ifadenin arkasında gerçekten de sermaye mantığı yatmaktadır. Enformelleşmenin meşrulaştırılması ve yaygın birikim gereğince emeğin yeniden üretimi için korunması ilkesinden vazgeçilerek üretimin sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu açıdan bakıldığında asıl değer kaynağı olan emek gücünün somutlaşması esnasında ortaya çıkan risklerin giderilmesi ve emeğin tehlikelere karşı korunması yerine üretim sürecinin bütününe dair maddi ve maddi olmayan üretimin kendisi korunmaya alınmıştır.

Sezarın hakkı sezara!

Buna göre işyerinde iş güvenliği açısından yaşamı tehdit eden bir durum ortaya çıktığında işçi derhal İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulu'na başvurarak Kurul'un kararına göre çalışmama hakkını kullanabilecektir. Öte yandan uyarıya rağmen gerekli önlemlerin alınmaması halinde işçiye haklı nedenle fesih hakkı tanınmaktadır. Elliden az işçi çalıştıran yerlerin kurul, doktor ve mühendis açısından kapsam dışı bırakılmasının anlamı burada ortaya çıkmaktadır.

Bu mantığın doğal sonuçlarından birisi de kendisini tasarının 77. Madde-sinde göstermektedir. Mevcut hukukumuzda -ki bu mevzuat Kıta Avrupası uygulamalarından alınmıştır- göre işveren tehlike sorumluluğu nedeniyle işyerinde gerekli olan bütün önlemleri almış dahi olsa meydana gelebilecek bir iş kazası ya da ortaya çıkan meslek hastalığından dolayı sorumlu tutulmaktadır. Oysa Yeni İş Kanunu Yasa Tasarısı'nda yapılan değişiklik ile işverenin kusursuz sorumluluğu kaldırılmaktadır. Nitekim, Bilim Kurulu tarafından hazırlanan taslakta buna ilişkin olan "bu konuda bilim ve teknolojiye gelişmeleri izlemek" ibaresi Meclis gündemine gelirken Meclis gündemine gelirken kaldırılmıştır. Artık işveren olayda kendi kusuru bulunmadığını kanıtladığı anda vuku bulmuş iş kazası ya da meslek hastalığından sorumlu tutulamayacaktır.

Yine sağlık ve güvenliğe ilişkin Bilim Kurulu taslağında öngörülen yeni bir düzenleme Meclise getiri-

len taslakta yer almamaktadır. Bu çıkarılan hükümün anlamı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayımlanan çalışma istatistiklerine bakıldığı zaman daha iyi anlaşılabilir. 2002 İstatistik Yılı'na göre Türkiye'deki toplam işyeri sayısı 382. 932 dir. 1-49 işçi çalıştıran işyeri sayısı ise 368.414'dür. Bir diğer deyişle 50'den az işçi çalıştıran işyerleri toplam işyerlerinin yüzde 96.2'sini oluştururken buralarda çalışan kayıtlı işçi sayısı ise 2.242.087'dir. Bu da toplam işçi sayısı olan 4.565.164 kişinin yüzde 49.1'ine tekabül etmektedir (ÇSGB, 2001). Dolayısıyla işyerlerinin %96'sı ve işçilerin % 49'u için İşçi Sağlığı ve Güvenliği Kurulu oluşturulması zorunluluğu ortadan kaldırılmaktadır. Yeni Tasarının daha sonraki iki maddesi ile bu madde birlikte ele alınırsa durum daha netleşmektedir. Bilim Kurulu tarafından önerilen taslakta işyeri hekimleri için elliden fazla işçi çalıştırma şartı getirilmişken Komisyon'a sunulan metinde bu kısıt kaldırılmış, ancak Komisyon'dan Meclis Genel Kurulu'na sunulan metinde ise bu kısıt tekrar konmuştur. Aynı şekilde bir sonraki 82. Madde belirtilen iş güvenliği ile ilgili mühendis ve teknik elemanlara ilişkin de yine elliden fazla işçi çalıştıran yerler sınırlaması konmuştur. Komisyon'da yapılan tartışmalarda asıl sorun olan yukarıdaki tablo üzerinde durulmazken ilgili sivil toplum örgütleri olan TTB (Türk Tabipleri Birliği) ve TMMOB (Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği)'un talepleri doğrultusunda ilgili yönetmeliklerin hazırlanmasında ilgili kuruluşların görüşleri alınacağı maddelere eklenmiştir. Gerçekten de Türkiye'deki işgücü piyasasının en sorunlu alanlarından biri olan KOBİ'lerde işçi sağlığı ve güvenliğinde zorunlu olan kurul, doktor ve mühendis gibi aslında uygulamada çok etkili olan koruyuculuğun kapsam dışı bırakılmasıyla karşı karşıyız.

Yasa Tasarısı'ndaki yeni bir düzenleme ise Bilim Kurulu tarafından AB ve ILO normları çerçevesinde yapılan düzenlemedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınmaması durumunda işçiye, sözleşmeyi haklı nedenle fesih hakkı tanırken diğer yandan acil veya yakın tehlikenin varlığı halinde de çalışmama hakkı tanımıştır. Buna göre işyerinde iş güvenliği açısından yaşamı tehdit eden bir durum ortaya çıktığında işçi derhal İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulu'na başvurarak Kurul'un kararına göre çalışmama hakkını kullanabilecektir. Öte

yandan uyarıya rağmen gerekli önlemlerin alınmaması halinde işçiye haklı nedenle fesih hakkı tanınmaktadır. Sezarın hakkı sezara. Elliden az işçi çalıştıran yerlerin kurul, doktor ve mühendis açısından kapsam dışı bırakılmasının anlamı burada ortaya çıkmaktadır.

Özetle, Yeni Yasa Tasarısı çalışmaya ilişkin güvenlik ve sağlık konularını da rekabetin bir parçası olarak değerlendirerek köklü bir dönüşümü simgelemektedir. Pazar dinamiklerinin egemenliğinin başat duruma getirildiği bu tip kurumsal düzenleme mantığının emeği korumayacağı ve emeğin yeniden üretiminde kesintiler yaratacağı açıktır.

Daha genel olarak bu yasa tasarısının ana eksenini oluşturan iki önemli dinamikten bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi sermaye tarafından “işgücü piyasası katılıklarının ortadan kaldırılması” olarak tanımlanan esnek birikim stratejisinin en önemli unsuru olan üretim sürecinin esnekleştirilmesidir. İkincisi ise bu esnek birikim stratejisine uygun ve onunla eklemlenmiş bir kurumsal düzenlemeler ağı yoluyla istikrarlı bir bütünlüğün oluşturulması, Post-Fordist bir birikim rejimini hayata geçirecek yeni bir devlet modelinin oluşturulmasıdır.

Sonuç Yeni Bir Devlet Modeli mi?

Yukarıda eleştirel bir analizini yapmaya çalıştığımız Yeni İş Kanunu Tasarısı'nın özüne bakıldığında üç ana eğilimin olduğu görülür. Birincisi esnek bir işgücü piyasası ve bunun gereği olarak pazarın uluslararası rekabet ortamına uyumudur. İkinci eğilim ise devletin pazara müdahale biçiminin yeniden yapılandırılmasıdır. Fordist dönemin müdahale biçimi olarak tanımlanan endüstriyel ilişkiler sistemindeki koruyucu devlet mitinin (Jerome, 1999) yeniden düzenlenmesi ile pazarın kendi dinamiklerinin öne çıktığı ikili bir yapı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir yandan birikimin istikrarı için emeğin toplumsal yeniden üretimi yoluyla tüketimin istikrarını sağlayacak bir modelin ana çatısını oluşturan istihdamın istikrarında devletin düzenleyici ve toplumsallaştırıcı rolü yeniden biçimlendirilerek pazar-devlet ilişkisi yeniden tanımlanmaktadır. Öte yandan, üçüncü ve son olarak birikimin istikrarını sağlayan emeğin yeniden üretimi ve tüketimin istikrarının sağlanmasına yönelik formal ve koruyucu bir işgücü piyasası politikası da terk edilmekte ve düzensiz ve enformel bir pazar fenomeni

öne çıkarılmaktadır. Bir yandan istihdamın atipikleştirilmesi yoluyla pazara emeğini sunan işgücü korunmasız ve güvencesiz bırakılarak eşitsiz bir rekabet ortamı yoluyla genel ücret düzeyi düşürülürken, diğer yandan çalışma ortamının kendisinin düzensizleştirilmesi ve enformelleştirilmesi yoluyla işçinin görece olarak düzenli ve rutin olan kültürüne yönelik de bir dönüşüm süreci başlatılmaktadır. Bu bir anlamda kitlesel üretime dayalı fabrika ortamında sosyalleşen ve kolektifleşen işçinin tüketim eğilimlerini ve gündelik davranış kalıplarını da değiştirecek ve “püriten” ahlâkın dejenerasyonu ile sonuçlanacak bir lümpenleşme sürecini başlatacaktır. Öte yandan enformel sektörde istihdam olanağı bulan işçi açısından da ciddi bir yedek sanayi ordusu baskısı nedeniyle despotik kontrolün artırılması yoluyla emeğin sermayeye bağımlılığı yeniden tanımlanmaktadır.

Bir başka deyişle yaygın birikim rejimi için neo-liberal temelde hazırlanan bir düzenleme biçimiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Bu yeni politikanın ana noktasını ise esnekleştirme ve buna uygun kurumlar oluşturmaktadır. Yeni birikim rejiminin temel noktasını oluşturan esnek firma modeli giderek yaygınlaşmaktadır. Sermaye Fordizm döneminde sosyal ücretin parçaları olarak değerlendirilebilecek ödünlerini tekrar almak istemektedir. Nitekim, yukarıdaki kurumsal düzenlemelere bakıldığında sosyal güvenlik sistemiyle bağ kurulursa bir yandan atipik istihdam yoluyla prim oranlarında ve primlerde bir dönüşümün olacağı ve güvencesiz bir işgücü piyasası yaratılacağı çok rahat söylenebilir. Öte yandan, emeğin korunmasına ilişkin düzenlemelerin de dönüştürüldüğü ve buna ilişkin kurumsal koruma mekanizmalarının kaldırıldığı ya da işlevsizleştirildiği de belirtilebilir. Yeni yapılanma, kendi yansımaları ulusal tüketim talebinin bir kaynağı olarak betimlenen ücret düzenlemesinin Keynesyen inşasının tam aksi şekilde uluslararası üretim maliyeti olarak tanımlanmasında bulunmaktadır. Ücrete dönük maliyet vurgusu, hem ücretin sabit bir maliyet olarak görüldüğü yenilik ve sürekli yeniden-kalifikasyon (Japon ve Alman ekonomileri gibi yüksek katma değerli ekonomiler), hem de değişken bir maliyet olarak görüldüğü kısa dönem ve emek esnekliği (İngiltere ve ABD gibi neo-liberal ekonomiler) ile ilişkilidir.

Diğer yandan üretim ilişkilerini düzenleyen ve istikrarlı bir birikim sürecinin devamını sağlama hedefiyle şekillenen devlet kurumları da bu süreçten nasibini almaktadır. Dolayısıyla Fordizm'in refah devleti artık miadını doldurmuştur. Yeni bir devlet modeli ve düzenleme biçimi gerekmektedir. Bu ise henüz tam biçimlenmemiştir. Ancak kesin olan refah devletinin kurumlarının ve Fordizm'in kurumlarının birer birer gözden düşmesidir (Jessop, 1995). Devletin sosyal ve işgücü piyasası politikalarında da benzer dönüşümler görülmektedir. Keynesyen tam istihdama dönük uzlaşmanın yerine rekabet avantajının bir kaynağı olarak işgücü piyasasının düzensizleştirilmesi ve parçalanması yönünde değişimler öngörülmektedir. İşgücü piyasasının düzenlenmesinde kurumsal dönüşüm, rekabete dönük işgücü piyasası politikalarında merkezi bir konum almaktadır. Sosyal politika alanında ise Keynesyen dönemin toplumsal ihtiyaçları karşılama yaklaşımı yerine sermayenin ihtiyaçlarını karşılamaya dönük bir dönüşüm kendisini göstermektedir. Öte yandan evrensellik, gelirin yeniden bölüştürülmesi ve sosyal haklar gibi düzenlemeler yerini daha seçici, pazar yönelimine ve çalışma-refah yaklaşımına bırakmaktadır.

Devletin kendi içindeki emek rejimi bir yandan üretilenin massedilebilmesine yönelik talebi düzenleyici bir işlev görürken diğer yandan birikim rejiminin egemen tarzını da yansıtarak pazarın yönlendirilmesinde ve istikrarında etkili bir rol oynar. Fordizm'de özellikle kamu istihdamının yüksek düzeylerde tutulması ve kamusal hizmet ve üretime yönelik faaliyetlerin özellikle pazarı düzenleyici ve yönlendirici işlevi Fordizm açısından önemli bir etken idi. Fordizm'in krizinden itibaren devletin işsel emek rejimi de dönüşmeye başlamıştır. Özellikle, istihdam seviyeleri düşürülürken hizmet ve üretim faaliyetleri bir yandan özelleştirme bir yandan piyasalaştırma ve metalaştırma politikaları yoluyla talep açısından kontrol edici işlevinden uzaklaştırılmakta, öte yandan kalite kontrol çemberleri, norm kadro uygulamaları gibi modeller aracılığıyla da Fordizm'in kariyer, tecrübe ve bürokrasisine dayanan personel rejimi dönüştürülmektedir.

Yeni bir birikim rejiminin ortaya çıkış süreci olarak tanımladığımız bu dönemde devletin yeniden yapılanmasında ana noktayı devlet ve firma söyle-

mi oluşturmaktadır. Fordist dönemin unsurları olan planlama ve verimliliğin yerini esneklik ve girişimcilik almıştır. Aynı şekilde para biçimi terimlerdeki dönüşümlere baktığımızda; geçiş süreci sonrasında ulusal paranın ve mali özerkliğin görece olarak etkisizleşmesi, ulusal ekonomilerin giderek artan oranda sınır ötesi akışkanlık kazanmış sermaye akımlarının etkisiyle yön bulması ve kitlesel ve değişken sermaye akımlarını görmekteyiz. Yeni devlet biçimi, küresel rekabet, yenilikler ve ölçek ekonomileri çarkıyla bütünleşen arz-yönlü makroekonomik politikalara doğru yapısal bir yönelimle kendisini uyarlamaktadır (Boyer&Dache, 1996).

Nitekim, Türkiye örneğinde de görüldüğü üzere Keynesyen refah devletindeki bu dönüşümün arka planındaki sınıfsal dinamikler de yaygın birikim rejimi için yeni bir hegemonik stratejinin ana unsurlarının birer birer ortaya çıkarılması olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakılınca pazarın neo-liberal stratejiyle yeniden yapılandırılmasının yanı sıra Fordist Keynesyen refah devletinin oynadığı toplumsal bütünleştirme rolü ve temsil biçiminin de dönüştüğü görülmektedir. Fordizme özgü olan makro ve mikro korporatizmin terk edilerek bir yandan emeğin merkezi örgütlerinin temsil işlevleri sınırlandırılmakta, diğer yandan refah devletinin toplumsal yeniden üretimde pazar dışı alanda oynadığı rolde aktif işgücü piyasası politikaları yoluyla sermayenin miyopik konjonktürel yaklaşımına terk edilmektedir. Planlama ve istihdam arasındaki bağlantının ortadan kaldırılması yoluyla emeğin yeniden üretiminde devletin oynadığı rol pazarın ajanlarına terk edilirken bunun politik yansımaları yoluyla Fordizm'in geleneksel siyasal uzlaşma zemini ortadan kaldırılmaktadır.

Kaynaklar

1. Atkinson, J., Meager, N. (1986) Changing Working Patterns: How Companies Achieve Flexibility to Meet New Needs, Nedo, Londra.
2. Boyer, R., Drache, D. (1996) States Against Markets: the Limits of Globalization, Roudledge, Londra.
3. Coates, D. (2000) Models of Capitalism: Growth and Stagnation in Modern Era, Polity Press, Cambridge.
4. ÇSGB, (2001) Çalışma Hayatı İstatistikleri, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları.

5. Felstead, A., Jewson, N. (1999) Global Trends in Flexible Labour, MacMillan Press Ltd., Londra.
- Gramsci, A. (1971) Selections From the Prison Notebooks, International Publishers, New York, s. 75.
6. Jerome, G. (1999) 'The Role of the State in the Management of Labour Market Issues in Europe', Transfer: European Review of Labour and Research, Volume 5, number 1-2, Bahar-Yaz.
7. Jessop, B. (1991) The State Theory: Putting the Capitalist State In, Oxford University Press, Londra.
8. Jessop, B. (1994) "Post-fordism and The State" In A. Amin (ed); Post-Fordism Reader, Blackwell Publishers Ltd., Oxford.
9. Jessop, B. (1995) "The Transition to Post-Fordism and Schumpeterian Workfare State" In B.
10. Loader and R. Burrows (eds); Towards a Post-Fordist Welfare State, Routledge, Londra.
11. MESS (2003) İşveren Gazetesi, Şubat 2003, s. 16.
12. Nelson, J. M. (1994) "Organized Labor, Politics, and Labor Market Flexibility in Developing
13. Countries", in Susan Horton, Ravi Kanbur ve Dipak Mazumdar (eds.) Labor Markets in an Era of Adjustment, EDI Development Studies, World Bank Press, Washington.
14. Schmitter, P.C. (1979) "Still the Century of Corporatism?" in P.C. Schmitter and G. Lehmbruch (eds.), Trends Towards Corporatist Intermediation, Sage Publications, Londra ve Beverly Hills.
15. Schmitter, P.C. Grote, J.R. (1998) The Corporatist Sisyphus: Past, Present and Future, EU-I Working Paper SPS No. 98/4, Florence.
16. Topak, O. (2001) "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden yapılanması", Toplum ve Hekim, Aralık, Ankara.
17. World Bank, (1995) Workers in an Integrating World, World Development Report, World Bank Press, Washington.
18. World Bank, (1997) The State in a Changing World, World Development Report, World Bank Press, Washington.
19. World Bank, (2001) Reducing Poverty, World Development Report, World Bank Press, Washington. ●

